

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.061415](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.061415)

УДК 343.359.3:336.744

ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ У ЗЛОЧИННИХ ЦІЛЯХ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ГРИНЧУК Тетяна Петрівна

кандидат економічних наук,
в.о. завідувача кафедри фінансів, обліку та аналізу
Вінницький кооперативний інститут
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0008-4764>

ГУСАК Людмила Петрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0022-9644>

Анотація. У статті висвітлено особливості проведення транзакцій з цифровою валютою (криптовалютою), що надають можливість злочинцям здійснювати незаконні операції. Висвітлено деякі способи та технології використання цифрової валюти у кримінальних схемах. Зазначено рівень злочинності, пов'язаної з криптовалютою за останні роки в Україні. Окреслено пріоритетні напрями правового регулювання нових фінансових інструментів з одночасним забезпеченням безпеки учасників ринку.

Ключові слова: криптовалюта, правове регулювання, злочин, блокчейн, біткоїн, відмивання, шахрайство, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Криптовалюта є відносно новим явищем, що не має аналогів, у зв'язку з цим дуже складно визначити її сутність та правову природу. У міжнародних документах та наукових виданнях при характеристиці криптовалюти використовуються різні терміни: «віртуальна

Аннотация. В статье отражены особенности проведения транзакций с цифровой валютой (криптовалютой), позволяющих преступникам совершать незаконные операции. Отражены некоторые способы и технологии использования цифровой валюты в криминальных схемах. Указан уровень преступности, связанной с криптовалютой за последние годы в Украине. Намечены приоритетные направления правового регулирования новых финансовых инструментов с одновременным обеспечением безопасности участников рынка.

Ключевые слова: криптовалюта, правовое регулирование, преступление, блокчейн, биткоин, отмывание, мошенничество, уголовная ответственность.

валюта», «віртуальні активи», «криптовалюта», «електронна валюта», «майно», «віртуальні гроші», «цифровий актив», «цифровий фінансовий актив» та ін. Це свідчить про те, що дотепер на законодавчому рівні поняття цифрової валюти (криптовалюти) та її правового регулювання оста-

точно не визначено.

Національний банк України дає роз'яснення щодо використання криптовалют в Україні: визначає валюти /криптовалюти як грошовий сурогат, що не має реальної вартості та не може бути використаний фізичними чи юридичними особами, оскільки це прямо суперечить нормам законодавства України [1].

Неврегульована сфера обігу криптовалют робить таку валюту потенційним кримінальним інструментом: предметом вчинення злочинів та платіжним засобом організованих злочинних угруповань [2, с.72]. В умовах популяризації використання криптовалют у кримінальних цілях, необхідність визначення заходів щодо протидії злочинам з її використанням є очевидною та нагальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового статусу криптовалют, їх незаконного використання та шляхи протидії криптозлочинності висвітлювали у своїх працях такі науковці, як О. Бондаренко, Д. Кисельов, Ю. Дорохіна, А. Демчук, А. Дорош, Д. Казначєєва, А. Ковальчук, С. Леськів, Д. Пашко, Л. Омельчук, В. Скрипник, І. Пальчевський та інші. На думку Ю. А. Дорохіної, хоча криптовалюти є одним із видів віртуальних фінансових інструментів, проте їм притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності, а саме: фізичні ознаки характеризуються можливістю вимірювати їх у певних одиницях, ними можна торгувати на електронній біржі, тобто такий предмет можна вилучити; що ж стосується соціально-економічної складової, то криптовалюти мають певну мінову і споживчу вартість, а з погляду юридичної ознаки – криптовалюти є чужим для вин-

ного майном [3]. Попри вагомій напрацювання вчених, активне використання криптовалют у злочинних схемах обумовлює необхідність нових наукових розробок, що відповідатимуть сучасним викликам та загрозам.

Метою статті є дослідження способів та технологій використання цифрової валюти у кримінальних цілях, рівня злочинності, пов'язаної з криптовалютою та виокремлення пріоритетних напрямів її правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ринку цифрової валюти (криптовалюти) та зростання трансакцій щодня збільшується. Трансакції з цифровою валютою (криптовалютою) мають суттєві відмінності від звичних фінансових трансакцій, що здійснюються за допомогою банківських рахунків, карток або централізованих електронних грошей, оскільки для функціонування цифрової валюти (криптовалюти) не потрібен централізований регулятор або емітент. При цьому всі трансакції цифрової валюти публічні та відображаються в реєстрі даних операцій, що формується на основі технології розподільчого реєстру (блокчейн). Власники цифрової валюти (криптовалюти) вважаються анонімними, оскільки кожна трансакція підлягає реєстрації з присвоєнням унікального номера, проте ця реєстрація прив'язується до електронного гаманця, а особистість її власника залишається анонімною. Найчастіше криптогаманець відкривається на підставних чи вигаданих осіб. Саме тому зростає популярність даного способу взаєморозрахунків при скоєнні злочинів.

Неодноразово на ризики використання продуктів технології блокчейн

звертав увагу Європол [4, с. 150]. У своєму звіті за 2020 рік про загрози організованої злочинності в Інтернеті він дійшов висновку, що тренди обігу криптовалюти мають широку популярність у кримінальній сфері [5].

Незаконне використання криптовалют здебільшого пов'язано з відмиванням грошей, торгівлею незаконними товарами й послугами та шахрайством [6].

Найпоширенішою схемою з відмивання коштів є створення віртуальної юридичної особи, що приймає криптовалюту як платіжний засіб за свої послуги.

Схема виглядає таким чином:

- створення юридичної особи-фірми з можливою оплатою у криптовалюті;
- проведення анонімної транзакції на рахунок фірми;
- конвертація фірмою криптовалюти в національну валюту.

Таким чином, юридично гроші, що отримані з цієї підставної фірми, є повністю легальними, оскільки це оплата за послуги фірми. Слід зазначити, що справжній зловмисник ніколи не буде реєструвати таку фірму на свою персону. Для цього знаходять підставну особу, жодним чином не пов'язану зі справжнім власником коштів. Таку особу самі зловмисники називають дропом або номіналом. У разі викриття фіктивної юридичної особи вся повнота правосуддя переходить на номінального власника, а справжній власник починає всю цю схему заново [7, с. 231].

Особи, що викрадають криптовалюту, застосовують і такі способи:

- використання фейкових (підроблених) електронних гаманців. Потерпілі, купуючи товар чи послуги

на популярних сервісах, перераховують гроші на гаманці фішингові, що мають інші адреси, за допомогою використання злочинцями вірусних програм;

- створення фішингових сайтів (або сайтів-копій) популярних ресурсів. Нині криптовалютний фішинг тільки починає активно розвиватися;

- краудінвестингові проекти. Розвиток нової моделі колективного інвестування (ICO, IPO та ін.) призвело до появи шахрайських компаній, які збирають з потерпілих кошти в криптовалюті, явно не маючи на меті займатися підприємницькою діяльністю;

- створення інвестиційних фондів, що працюють з використанням криптовалюти. Якщо врахувати той факт, що вони створювалися на тлі високої волатильності криптовалюти та в умовах відсутності правових гарантій захисту вкладників, логічно припустити, що більше 40% їх потенційно можуть мати кримінальні цілі.

Біткоїн та інші криптовалюти відкрили перед людьми широкі можливості. Нові можливості породжують зловживання. Криптовалюту не потрібно вказувати у щорічних деклараціях, що також породжує ряд зловживань з боку високопосадовців [8, с.199].

Біржі криптовалюти також можуть стати засобом скоєння злочинів, предметом яких виступає криптовалюта. Справа в тому, що біткоїн – один з видів криптовалют, крім якого існують і інші, наприклад лайткоїн, Ethereum, Ripple. Поширеним випадком є змова трейдерів, щоб переконати сторонніх інвесторів у тому, що зростання пев-

ної монети виправдано і продовжитися в майбутньому, для чого використовуються в тому числі засоби масової інформації. Після досягнення монетою певної ціни учасники маніпуляції продають куплені заздалегідь свої та припиняють розповсюдження інформації, внаслідок чого ціна швидко повертається до початкового рівня, а особи, які під впливом такої інформації придбали даний вид криптовалюти, зазнають фінансових збитків.

Нині за криптовалюту можна придбати широкий спектр нелегальних товарів та послуг. Вона використовується при оплаті замовних злочинів, придбанні та розповсюдженні порнографічних матеріалів, при незаконному обігу зброї, наркотичних засобів та психотропних речовин, органів та тканин людини для трансплантації, торгівлі людьми, підробленими документами, нелегальними ліками, фінансуванні екстремізму та тероризму та ін. Дані факти, а також можливість безконтрольного транскордонного переказу грошових коштів та їх подальшого переведення в готівку служать передумовами високого ризику потенційного залучення цифрової валюти (криптовалюти) до схем, спрямованих на легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Крім того, існує такий різновид криптовалюти, як конфіденційна (наприклад, Monero). Вона змішує дані про попередні транзакції (процес міксування) з метою заплутування деталей поточної транзакції. Такі схеми найчастіше використовуються у злочинних цілях наркоторговцями, тор-

говцями зброєю, терористами та торговцями людьми, а також корупціонерами. Шифрування криптовалютних транзакцій шляхом блокчейну створює великі складності для правоохоронних органів у процесі їх відстеження. При цьому законодавча база окремих держав не відповідає сучасним реаліям і не передбачає можливих заходів протидії злочинам, пов'язаним з криптовалютою. Так, злочин у сфері криптовалютних транзакцій не можна запобігти шляхом захоплення сервера, оскільки на відміну від більшості веб-сайтів у цьому випадку немає жодного сервера. Жоден адміністратор не може бути заарештований, тому що сайтом можуть керувати тисячі людей по всьому світу, чий особи складно встановити.

Результати вивчення судової практики показують високий рівень поширеності названих діянь, що підтверджується і статистичними даними правоохоронних органів. Вже сьогодні слід говорити про зростання таких злочинів, як шахрайство та вимагання, що скоюються із використанням цифрової валюти (криптовалюти). У цих злочинів високий рівень суспільної небезпеки, що підтверджується шкодою, заподіяною особистості, суспільству, державі.

Україна посідає 4-те місце у світовому рейтингу за кількістю шахрайства з криптовалютою. **В 2021 році кіберзлочинці відмили криптовалюту на 8,6 млрд дол США.** Це на 30% більше за значення 2020 року, свідчать дані аналітичної компанії Chainalysis (рис. 1).

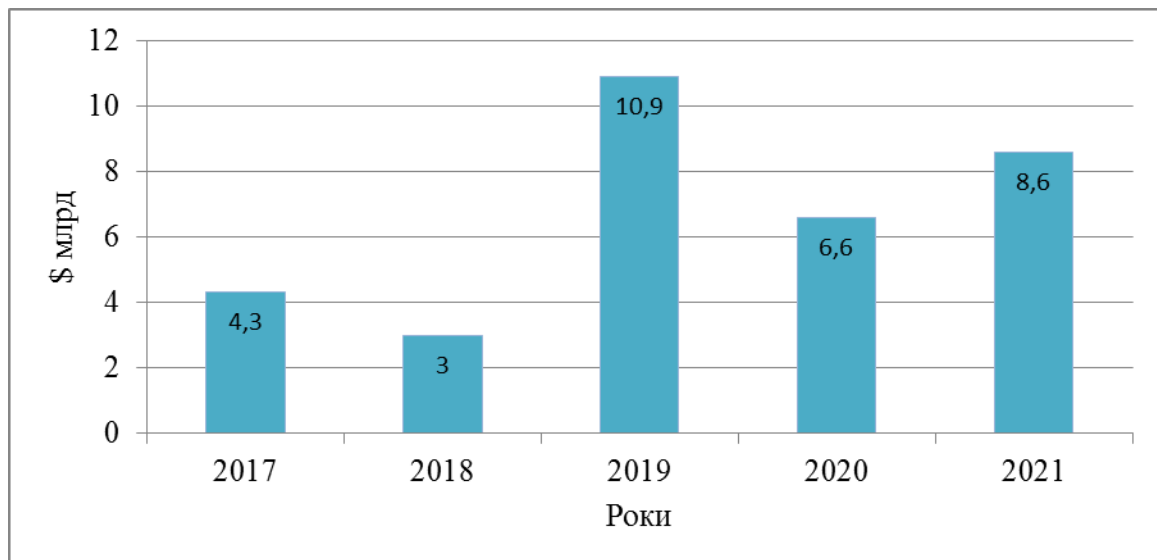

Рис. 1. Загальна вартість відмиваної криптовалюти, 2017-2021рр.

Джерело: [9]

Злочинність, пов'язана з криптовалютою, зросла до рекордно високого рівня минулого року з точки зору вартості: незаконні адреси отримали 14 мільярдів доларів у цифрових валютах, що на 79% більше ніж у 2020 році, згідно з дослідженням аналітичної компанії Chainalysis. Станом на початок 2022 року Chainalysis стверджує, що незаконні адреси вже містять криптовалюту на суму понад 10 мільярдів доларів, причому більшість з них утримуються в гаманцях, пов'язаних із крадіжкою криптовалют.

Великим фактором збільшення викрадених коштів і шахрайства стало зростання децентралізованого фінансування, або DeFi, що сприяє кредитуванню в криптовалютах за межами традиційної банківської діяльності. У 2020 році з платформ DeFi було вкрадено криптовалюти на суму не менше 162 мільйонів доларів, що становило 31% від загальної суми викраденого за рік. Це на 335% більше, ніж загальна кількість викрадень у 2019 році. У 2021 році ця цифра зросла ще на 1330% до 2,3 мільярда доларів, повідомляє Chainalysis [6].

Популярність нового фінансового інструменту в кримінальному середовищі пояснюється тим, що до цього часу не вироблені юридичні параметри криптовалюти і не встановлені межі її безпечного обігу.

У світовій практиці нині не склалося єдиного підходу до правового регулювання криптовалюти. Наведемо кілька прикладів.

У Німеччині криптовалютну індустрію контролюють дві служби: BaFin (Управління фінансового нагляду) та центральний банк. Монети країни розцінюються як «розрахункові одиниці», придатні для застосування при розрахунках. Але для цього потрібно отримати офіційний дозвіл регулятора. У січні 2021 р. було дозволено операції онлайн-банкінгу, пов'язані, крім іншого, із криптовалютиними активами. Банки отримали можливість зберігати цифрові електронні гроші.

У Великій Британії прирівнюються до власності, але не до однієї з форм грошових коштів. Усі криптовалютні компанії зобов'язані зареєструватися в FCA (Financial Services Authority, (Управління з фінансового регулю-

вання та нагляду), деякі з них додатково повинні придбати ліцензію E-Money. Прибуток від будь-яких комерційних операцій з криптовалютою у Великій Британії підлягає оподаткуванню (приріст капіталу).

Діяльність американських регуляторів здебільшого пов'язана із захистом американських криптоінвесторів від шахрайських проєктів та проєктів, що не відповідають вимогам.

Уряд Китаю зайняв жорстку позицію щодо криптовалюти, заборонивши не лише торгувати нею, а й видобувати її, що спричинило переїзд майнерів і падіння курсу біткоіна. Bitcoin втратив 25% з початку року і 40% – від пікового значення початку листопада 2021-го. *В листопаді він встановив історичний максимум вартості на відмітці \$69 000, а капіталізація всього сектору вперше перетнула позначку \$2 трлн.* Ethereum у 2022-му подешевшала на 35%. За даними ресурсу Coin Metrics, заборона майнінгу та операцій з криптовалютами в Китаї призвела до міграції цього бізнесу до інших країн, насамперед США. До прикладу, якщо на початку 2021 року частка ринку найбільшої в південно-східній Азії криптобіржі Huobi становила 15%, то менш ніж за рік показник скоротився втричі. Паралельно наростили частку американські майданчики FTX і Coinbase: з 1% до 10% і з 9% до 14% відповідно [10].

Велику кількість обладнання з Китаю було переміщено до Казахстану, і зараз воно там також не працює. Протести на початку року в Казахстані, де розташована приблизно шоста частина світової індустрії майнінгу, також сприяли падінню курсу біткоіна. Це важливий параметр, тому що ціна криптовалюти складається за рахунок

обладнання та електроенергії, а враховуючи низькі тарифи на електрику та відсутність регулювання в цій країні, наразі там зосереджено дуже багато обладнання для майнінгу [11].

У Європі більшість діяльності з відстеження криптовалют та розробки стратегії здійснюється Європолем, одне з переваг якого полягає в тому, що він формує відносини із самою інфраструктурою криптовалюти: біржами, брокерами та іншими активами, які повинні використовуватися для роботи з біткоінами та іншими криптовалютами.

В Україні Верховна Рада торік ухвалила закон «Про віртуальні активи». Зараз він перебуває в стадії доопрацювання. Новий закон вводить криптовалюту в правове поле, завдяки якому учасники ринку зможуть відкривати рахунки для операцій із криптоактивами. Також в Україні офіційно зможуть працювати криптовалютні компанії. Вони будуть зобов'язані зареєструватися та регулярно подавати звіти регулятору. Раніше українські громадяни могли відкрити такі компанії лише в країнах із відповідним регулюванням, наприклад, у Литві, Мальті, Швейцарії, Гібралтарі чи інших [11].

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні робляться кроки з регулювання цифрової валюти, на жаль, прийнятих заходів недостатньо, вона, як і раніше, відрізняється від фіатних валют і електронних грошей своєю анонімністю, децентралізацією, відсутністю єдиного емітента та несе у собі загрози кримінологічній безпеці. З цієї причини масштабне її зростання та мільярдні обороти турбують сьогодні не лише правоохоронні органи України, а й всього світового співтова-

риства.

Сучасна криптозлочинність демонструє негативну якісну та кількісну трансформацію на тлі очевидної неготовності правоохоронних органів розробити єдині стандарти попередження такого роду злочинів, а законодавців – визначити правовий статус криптовалюти та інших цифрових продуктів блокчейну.

Нині, як свідчать результати вивчення судової практики, під час кваліфікації злочинів, що скоюються з використанням цифрової валюти (криптовалюти), правозастосовники стикаються з проблемами визначення предмета та засобів скоєння злочинів, встановлення особи, яка підлягає залученню як обвинуваченого. Дослідження проблемних питань кваліфікації злочинів, скоєних з використанням цифрової валюти (криптовалюти), дозволило зробити висновок про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за злочинну діяльність з використанням цифрової валюти (криптовалюти), яка має відповідати критеріям криміналізації діяння.

Для регулювання криптовалютних транзакцій, а також з метою створення одноманітної судової практики у справах, пов'язаних з криптовалютою, необхідно створення єдиної нормативно-правової бази.

Держава повинна не забороняти криптовалюту, а не дати цьому ринку піти в тіньовий сектор, швидко знайти спосіб її розумного та ефективного застосування, у тому числі і для соціальних вигод.

Доцільно позначити деякі пріоритетні напрями правового регулювання нових фінансових інструментів з одночасним забезпеченням безпеки

учасників ринку:

- включення криптовалюти до об'єктів цивільних прав з одночасним визначенням у спеціальних нормативних правових актах меж безпеки використання моделі колективного інвестування (краудфандингу);

- запровадження вимог щодо обов'язкової ідентифікації власників цифрових активів та інших осіб, які беруть участь у їхньому обороті;

- створення реєстру осіб, у власності яких перебуває криптовалюта, що дасть змогу державі контролювати законність операцій з криптовалютою;

- встановлення режиму конвертації цифрової криптовалюти у фіатну;

- визначення правових критеріїв і стандартів попередження відмивання кримінальних доходів, у тому числі з використанням криптовалюти;

- запровадження кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення стандартів обороту криптоінструментів;

- створення міжнародної бази даних про осіб, які займаються незаконним обігом та застосуванням цифрових фінансових активів, у контексті використовуваних технологій та суб'єктів криптопорушення;

- визначення моделі податкового адміністрування криптовалюти та інших цифрових активів та ін.;

- ліцензування професійної діяльності, пов'язаної зі створенням та обігом нових цифрових активів;

- формування наукових шкіл у сфері криптовалют здійснення навчання спеціалістів у сфері криптовалюти шляхом проходження навчальних курсів, у тому числі за кордоном, а також забезпечити обмін досвідом між фахівцями у сфері криптовалют.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що розвиток віртуальних економічних відносин сприяв швидкому поширенню віртуальної валюти (криптовалюти), до якої сьогодні склалося неоднозначне ставлення у всьому світі. Використання криптовалют як платіжного засобу прискорюється, одночасно зростає і їхнє використання в кримінальних схемах. Міжнародне співтовариство стурбоване відсутністю нормативного регулювання криптовалют, зростанням злочинності, особливо таких її видів, як легалізація (відмивання) злочинних доходів, шахрайство, фінансування тероризму, незаконний обіг наркотиків, зброї, торгівля людьми та ін. Непростим це питання залишається для України. Незважаючи на прийняття низки законодавчих актів, питання

правового регулювання цифрової валюти (криптовалюти) поки що залишається не вирішеним. Водночас збільшення зростання злочинів, що здійснюються з використанням криптовалют, соціально-правова обумовленість криміналізації злочинної діяльності з її використанням диктує необхідність прийняття рішень у частині запровадження кримінальної відповідальності за використання цифрової валюти у злочинних цілях.

З метою попередження подальшого розвитку криптозлочинності важливо розробити таку модель правового регулювання обороту, в якій одночасно були б вирішені два завдання: попередження вчинення корисних злочинів та підтримка інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Список використаної літератури

1. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти»: лист Національного банку України від 10.11.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14#Text> (дата звернення: 16.06.2022).
2. Демчук А. І. Щодо деяких аспектів використання криптовалют у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванні тероризму. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 72. С.71-78.
3. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
4. Казначеева Д. В., Дорош А. О. Кримінальні правопорушення у сфері обігу криптовалют. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. №2 (25). С. 149-157.
5. Internet organized crime threat assessment (IOCTA). Strategic, policy and tactical updates on the fight against cybercrime <https://www.europol.europa.eu/iocta-report> (дата звернення: 16.06.2022).
6. Застосування криптовалют у кримінальних схемах. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/zastosuvannya-kriptovalyuti-u-kriminalnih-shemah> (дата звернення 16.06.2022).
7. Бондаренко О. С., Кисельов Д. О. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом за допомогою криптовалют. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 230-231.

8. Леськів С. Кримінально-правові аспекти визначення статусу криптовалюти в Україні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 9. С. 199-202.
9. Кіберзлочинці за рік відмили криптовалюти на \$8,6 млрд. URL: <https://finclub.net/ua/news/kiberzlochynsi-za-rik-vidmyly-kryptovaliuty-na-usd8-6-mlrd.html> (дата звернення 16.06.2022).
10. Криптовалюти обвалилися після атаки регуляторів по всьому світу. Що чекає на індустрію? URL: <https://forbes.ua/inside/kriptovalyuti-obvalilisya-pislya-ataki-regulyatoriv-po-vsomu-svitu-shcho-chekae-na-industriyu-dali-22012022-3343> (дата звернення 16.06.2022).
11. Не біткоїном єдиним: чого очікувати від криптовалютного ринку 2022 року і які чинники впливають на його поведінку. URL: <https://mind.ua/openmind/20235407-ne-bitkoynom-edinim-chogo-ochikuvati-vid-kriptovalyutnogo-rinku-2022-roku> (дата звернення 16.06.2022).